

Doktori disszertáció tézisei

Diego Saavedra Fajardo és a Habsburg-egység (1633-1646)

Monostori Tibor

Bevezetés

Amikor bemutatom egy 17. századi spanyol diplomata életútját, szükségszerűen egy újszerű Európa-kép, ha úgy tetszik, a valóság leírását célzó modell keretébe helyezem el azt.

A magyar historiográfia kettőscsillag-rendszerében gyakran a Német-római Birodalom mint központ körül keringenek az egyes bolygók, az európai nagyhatalmak (Bécs, Stockholm, Párizs, Madrid, Róma) politikája. Egyes esetekben ez a modell elégtelennek bizonyul. A központi csillagot nyugatabbra, az Atlanti-óceán partjának közelébe, a legerősebb dinasztikus államokat, a holland Egyesült Tartományokat és Angliát tömörítő *Madrid–Párizs–Hága–London tengelyre tolom el*, mely új központhoz képest Közép-Európa államaiból (és magából a Német-római Birodalomból is) bolygók lesznek. Az osztrák Habsburgok történetének számos európai jelentőségű eseménye kizárólag akkor érthető meg, ha a történetírás az eddig gondoltnál jelentősebb függőséget tételez fel a nyugati tengely országaiban, így a Spanyolországban is zajló folyamatoktól. Ezekben az esetekben feltétlenül szükségessé válik egyfajta kis kopernikuszi fordulat elvégzése.

Az Ausztriai Ház 16–17. századi erőcentrumai (a Pireneusi-félsziget, a burgundi birodalmi kerület, Észak-Itália, a Nápolyi és Szicíliai Királyság, a közép-európai Habsburg Monarchia és a gyarmati világ) körül négy jelentősebb *frontvonal* alakult ki. Az amerikai őslakosok elleni újvilági, az Oszmán Birodalom elleni közép-, kelet- és dél-európai és észak-afrikai, a holland Egyesült Tartományok elleni németalföldi és

újvilági, a Franciaország ellen a kontinens különböző területein zajló háborúk egymástól jelentős mértékben elszigetelve folytak. Csak alkalmanként kerültek egymással szorosabb kölcsönhatásba, mint a francia–holland és a francia–török esetenkénti szövetségek, vagy az Ausztriai Ház két ága közötti együttműködések alkalmával.

Amíg a német-római császár valós politikai hatalma, illetve a közép-európai Habsburg Monarchia regionális nagyhatalmi státusa csak rendkívül korlátozottan tette lehetővé, hogy a dinasztia keleti ága jelentős mértékben befolyásolja az Alpokon és a Rajnán túli országok politikai és gazdasági fejlődését, addig a Spanyol Monarchia *átvette és továbbfejlesztette* V. Károly Európa jelentős részét lefedő katonai, kereskedelmi és diplomáciai hálózatát.

A dolgozat többi része is klasszikus egyetemes történeti témákat dolgoz fel, és (ellentétben az első nagy tematikus blokkal) már szinte kizárólag spanyol nézőpontból tekint Európára, hiszen főszereplői is spanyol fejedelmek, politikusok, írók, diplomaták.

A disszertáció egyszerre esettanulmány és életrajz, politikafilozófiát is érintő politika- és diplomáciatörténeti értekezés, amely elsősorban a kort vizsgáló hispán, kisebb részben osztrák historiográfia számára bír jelentőséggel.

Diego Saavedra Fajardo életútja *nagyítóként* szolgálhat akkor, amikor a történész a 16-17. századi spanyol birodalmi külügyek behatóbb megismerését tűzi ki célul, annak minden lehetőségével és korlátaival. Egyrészt azért, mert a murciai diplomata a dinasztia valamennyi európai kucsterületén (Itáliában, Bécsben, a burgundi birodalmi kerületben és Spanyolországban) és azon kívül is (Svájcban, Bajorországban, más német területeken) dolgozott. Másrészt azért, mert levelezése és főbb munkái (azok keltezését tekintve) közel egy emberöltőt ölelnek fel, ez pedig már elegendő idő ahhoz, hogy általánosabb érvényű következtetéseket vonhasson le a kutató, hiszen Európa és benne a Spanyol Monarchia európai területei is sokat változtak ez alatt az idő alatt. Végül azért is, mert írásaiban a spanyol külpolitika szinte minden elméleti és gyakorlati kérdése felbukkan a hírszerzéstől, a követjelentésektől és a fejedelmekkel való

kapcsolattartástól kezdve a hadsereg élelmszer- és lőszerutánpótlásának támogatásán át a propagandisztikus célú pamfletekig és a röpiratokig.

Módszerek

A murciai gondolkodó igen sokat utazott és dolgozott nehéz diplomáciai terepeken a Burgund Grófság területétől kezdve Vesztfálián, a svájci kantonokon és Bajorországon át Bécsig. A testközelből szerzett tapasztalatai és első kézből származó információi nyomán kibontakozó gondolatai, a különféle nehézségek megoldására kínált javaslatai és ötletei éles pillanatképet nyújtanak a Habsburg-ház mindenkori helyzetéről, európai presztízséről, a hónapról hónapra változó hatalmi erőviszonyokról. Mindezt a birodalmi központokban információkat feldolgozó és döntéseket hozó uralkodók és politikusok tevékenysége és az őket körülvevő ideológiai-kulturális közeg mellé állítom, és így reményeim szerint történetileg hiteles képet kapok, amikor a disszertáció címében meghatározott témában igyekszem érvényes és előremutató következtetésekre jutni.

Spanyol-Németalföld a Habsburg-dinasztia spanyol ága területei közé tartozott, a virágkorát élő Spanyol Monarchia integráns része, az egyik leggazdagabb, az anyaországon kívüli országok között pedig a stratégiaiilag legfontosabb területe volt. A spanyol birodalom aranykorában legtöbbször spanyol anyanyelvű vagy/és spanyolországi neveltetésű brüsszeli kormányzók mellett működő kancellária, mindenekelőtt a bel-, had- és külügyeket intéző, illetve a Szent Római Birodalommal folytatott kapcsolatokat felügyelő szervek (*Secrétairerie d'État et de Guerre*, *Secrétairerie d'État allemande*) hivatalos nyelve (a francia mellett) a spanyol volt, miként a legtöbb esetben az Európa különböző területeire, így a (Németalföldről vagy Spanyolországból) Bécsbe vagy Prágába küldött rendkívüli és állandó követek és megbízottak anyanyelve vagy/és levelezési nyelve is. A Brüsszelben található forrásanyag az össz-Habsburg történelem kutatása szempontjából jelentőség terén kétségkívül a simancasi (spanyol) Állami Levéltár (*Archivo General de Simancas*) és az Osztrák Állami Levéltár (*Österreichisches Staatsarchiv*) után következik. A *Secrétairerie d'État et de Guerre* vonatkozó kötetei jelentik a disszertáció harmadik fejezetének gerincét: Saavedra Fajardo diplomáciai levelezése Ferdinánd bíboros-

infánszal (1609-1641), Spanyol-Németalföld kormányzójával (342-345. és 385-396. kötetek.), közte három, eddig ismeretlen Saavedra-írással.

A disszertáció írása során a forrásanyag szempontjából két szempontot tartottam elsőrendű fontosságúnak. Egyrészt, a teljesség igényével igyekeztem elolvasni minden kiadott és kiadatlan forrást, amelyet Saavedra Fajardo a tárgyalt időszakban írt. Mind Bécsben, mind Brüsszelben több hónapot töltöttem levéltári kutatással, egyéb feladataim mellett e célból is. A hazai tudományos közvélemény számára a brüsszeli levéltárnál jóval ismertebb bécsi Österreichisches Staatsarchiv udvari és diplomáciai levelezés anyagában (*Haus-, Hof- und Staatsarchiv, Staatenabteilung, Spanien, Hofkorrespondenz* és *Diplomatische Korrespondenz*) az általános tájékozódás mellett megtaláltam és kiadtam a murciai diplomata három levelét. Másrészt a diplomata dinasztiához fűződő viszonyát a maga teljességében igyekeztem megérteni: korántsem csak az érdekelt, hogy mit gondolt az Ausztriai Ház egységéről, világpolitikai szerepéről, múltjáról, jelenéről és jövőjéről, hanem legalább ennyire az, hogy miként vélekedett a Habsburg királyokról és politikusokról mint vezetőkről, és az általuk vezetett állam-, diplomáciai és hadszervezet működőképességéről és fenntarthatóságáról.

Elemzés

A dolgozat három tematikus blokkból áll.

Az elsőben azt az Európát és *Habsburg-kapcsolatrendszer*t mutatom be, amelyben Saavedra dolgozott: elemzem az Ausztriai Ház fogalmát és belső erőviszonyait. Kitérek a historiográfiai háttérre, az európai hegemonia utolsó évtizedeire és annak gazdasági, politikai, katonai alapjaira. Ezután az Ausztriai Ház főágai közötti kapcsolatrendszer elemzem a harmincéves háború idején: a Spanyol Monarchia és a Német Nemzet Szent Római Birodalma közötti viszonyt, a politika- és hadtörténeti fejleményeket, a Habsburg-Liga létrehozásának körülményeit, kitérve Pázmány Péter esztergomi érsek 1632. évi római követségére és a Borja-protestációra. Majd a politikaelmélet és a külpolitika gyakorlatát mutatom be a 17. század első felének

Spanyolországában: miként gondolkodott a földrajzilag széttagolt birodalom saját magáról, milyen államrezont tartottak követendőnek a politikusok és gondolkodók. Kitérek arra, hogy milyen reformokat véltek szükségesnek, és mit gondoltak a Spanyol Monarchia küldetéséről, a hispán állam helyéről az európai államrendszerben, valamint a protestáns és oszmán előretörésről. Elemzem a Spanyolország és az Ausztriai Ház melletti és szembeni publicisztikát és propagandát, a spanyol diplomáciai hálózatot és a német-római birodalmi követségek szerveződését.

A másik tematikus blokk tárgya *Saavedra Fajardo életútja*. Diplomáciai pályája (ifjúkora és az itáliai évek, a bajor követsége, svájci és burgundiai útjai, a vesztfáliai béketárgyalások előkészítő szakasza), a Saavedra-corpus (diplomáciai levelezés, emlékiratok, beszámolók, röpiratok, politikaelméleti munkák és egyéb művek) és a Saavedra-kutatások története és műveinek recepciója (a róla írt biográfiák, egyes Saavedra-művek kiadásai és a róluk szóló tanulmányok és a Saavedra-corpus tematikus feldolgozásai).

A harmadik részben a feldolgozott források alapján vizsgálom az *Ausztriai Ház egységének elméleti és gyakorlati kérdéseit* Saavedra Fajardo munkásságában. Kitérek a diplomáciai kapcsolatokra (a követjelentésekre, rítusokra, hírszerzésre, a diplomácia és a fegyverek kapcsolatára), gazdasági és pénzügyi viszonyrendszerre (a diplomata kiadásainak forrásai, pénzszerzés Habsburg-célra, a pénzügyi együttműködés lehetőségei Bécs és Madrid között), a hadügyi kapcsolatokra (résztvevő a stratégiaalkotásban és a taktika tervezésében, közbenjárás a hadsereg utánpótlásában, a katonai együttműködés lehetőségei a két Habsburg-ág között) és a propagandisztikus és nagypolitikai kapcsolatokra (pamfletek, röpiratok és a hatékony propaganda eszközei, a Habsburgok a nagyhatalmi politikában, a dinasztia múltja, jelene és jövője Saavedra szemével).

Eredmények

A disszertáció címében megjelölt kérdéskör vizsgálata során két területen történt előrelépés.

Egyrészt az Ausztriai Ház fogalma, a dinasztia európai hatalmának természete, a Habsburgok államai közötti együttműködési és szövetségesi viszony és ezeknek az újabb ismereteknek a magyar historiográfiával való megismertetése területén. Másrészt Saavedra Fajardónak az osztrák Habsburgok államairól és a spanyol rendszer keleti határvidékéről szerzett tudása és a dinasztia egységének jelentőségéről vallott nézetei területén, újonnan talált források segítségével.

A historiográfiai összefoglalás, az Ausztriai Ház dinamikusan változó fogalmának történeti áttekintése, a két főághoz tartozó területek közötti erőviszonyok meghatározása, az európai spanyol hegemonia jellegének kifejtése, a Német-római Császárság területén található spanyol érdekszférák felvázolása és a spanyol-osztrák kapcsolatok ismertetése útján az eddigieknél biztosabb fogalmi-történeti keretek közé került Don Diego diplomáciai pályájának közép-európai szakasza és a murciai politikusnak a dinasztia európai szerepéről tartott felfogása és gyakorlati munkájának értelmezése.

Conservación, remedios és reputación: ezek voltak a hispán állam erejének 17. századi megtartásáért szóval, tollal és karddal küzdők legfőbb viszonyítási pontjai. A megfelelő államrezonnal és békepolitikával megőrizni az állam integritását, megújítani, meggyógyítani a Monarchia hanyatló gazdaságát és kereskedelmét, visszafordítani a kedvezőtlen demográfiai folyamatokat és a legnagyobb tiszteletet, megbecsülést fenntartani az európai államok körében a hispán állam irányába.

Saavedra Fajardónak sikerült aktuális és valós politikai argumentumokat találni, amely a dinasztia államaival való szövetségkötésre bírhatta volna a Német-római Birodalom rendjeit és az európai országokat egy felekezetiileg megosztott kontinensen. Saavedra egy rendkívül ambiciózus, ám a gyakorlatban is alkalmazható gondolati konstrukciót alkotott. Annak belső koherenciája azonban elsősorban annak volt köszönhető, hogy egy hanyatló, és mindenáron békére törekvő birodalmat képviselt.

Don Diego Ausztriai Ház-képének és a dinasztia egysége mellett felhozott érveinek valamennyi rétege megjelent érett munkáiban. Ezek nevezetesen a

transzcendens (az isteni gondviselésre hivatkozó), a *historikus* (a történelmi múltat, az Oszmán Birodalom és a protestantizmus ellen nyújtott spanyol segítséget magasztaló), az *anyagi-materiális* (Madrid Bécsnek nyújtott pénzbeni és katonai segítségét hangsúlyozó), a *politikai* (a Német-római Birodalom államrezonját a hispán állammal kialakítandó szövetséghez kötöttnek láttató) és a *vérségi* (a dinasztikus kapcsolatokra és összetartozásra utaló) rétegek. Ez kiegészült egy *jogi* természetűvel is: a Németalföldet és a Burgund Grófságot is magában foglaló burgundi birodalmi kerület vezetője, a mindenkori spanyol király és a Habsburg német-római császár egyaránt német fejedelmek voltak, ezért a Spanyol Monarchia és az osztrák Habsburg Monarchia irányítói kötelesek voltak segíteni egymást.

A saavedrai világképből következik annak talán legnagyobb gyengéje is. A murciai gondolkodóban egyszerre van jelen a honfitársaira ritka realizmus és pragmatizmus, és egy különös doktrinerség. Bármennyire is bravúrosnak mondható a sokszor íróasztalszagú elméleti politikafilozófia és a gyakorlati hatalomgyakorlás és – közvetítés harmonikus összeegyeztetése és egymásba ágyazása, a mindent átfogó egységes világkép mindenáron való görcsös egyben tartása azt eredményezte, hogy a dinamikusan változó európai politikát alkalmanként rendkívül egysíkúan, az államférfiak elé irreálisan magas mércét állítva, a békét mint legfőbb európai jót már-már transzcendens tartományokba helyezve és hispán birodalmi csölátással értelmezte.

Bizonyos (az osztrák állami levéltárban őrzött) források újrafelfedezésével és a brüsszeli királyi levéltárban talált három 1640. évi *discurso* segítségével nemcsak Saavedra Fajardónak a Habsburg-egységre vonatkozó elképzelései váltak egyértelműbbé és érthetőbbé, de a Spanyol Monarchiát irányító politikusok dinasztia-képe és Közép-Európáról alkotott felfogása is árnyaltabbá vált a historiográfia számára.

A témában megjelent publikációk

La actividad diplomática de Saavedra Fajardo en la política centroeuropea en el espejo de tres discursos desconocidos. In: *La dinastía de los Austria. Las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Coord. José Martínez Millán, Rubén González Cuerva. Madrid 2011. 1333-1340. o.

A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558-1648). *Századok* 143. (2009: 5. sz.) 1023-1062. o.

[Martí Tiborral] Olivares gróf-herceg külpolitikai koncepciója és Pázmány Péter 1632. évi római követségének előzményei. *Történelmi Szemle* 51. (2009: 2. sz.) 275-294.

Adatok az amerikai nemesfémek európai importja és a török elleni küzdelem finanszírozása közötti összefüggésekre a tizenötéves háború időszakában (1591-1606). In: *Tavaszi Szél Konferenciakiadvány*. Budapest 2009. 108-114. 2008.

Tres cartas inéditas en el Archivo de Estado de Viena. In: *Diego de Saavedra Fajardo: Rariora et minora*. Est. de: Villacañas Berlanga, José Luis. Murcia 2008. 303-315.

Transilvania en el horizonte político-ideológico de Saavedra Fajardo. In: Saavedra Fajardo y su mundo. *Res publica - Revista de filosofía política* 19.(2008) 351-366.

Adatok a spanyol-magyar kapcsolatok történetéhez. A spanyol király és a német-római császár közötti szövetség terve, 1624-1637. *Kút* 7. (2008: 1. sz.) 44-62. 2007.

Francia gyalogok az európai sakktáblán. Az erdélyi, katalán és portugál érdekérvényesítés a vesztfáliai béketárgyalásokon (1643-48). In: *Tavaszi Szél Konferenciakiadvány*. Társadalomtudományok. Szerk.: Mankovits Tamás – Molnár Sándor Károly – Németh Sarolta. Budapest 2007. 117-122.